

ställning i nationalitetsfrågan. Socialistrevolutionärernas decentralistiska inställning och åtminstone i princip accepterade doktrin om nationell självbestämmanderätt var ur finländsk synvinkel en positiv sak. I praktiken var emellertid partiet också i den här frågan splittrat och det saknades inte kretsar som såg kritiskt på minoritetsnationaliteternas separatistiska strävanden. Socialistrevolutionärerna var i alla fall på den här punkten mera samarbetsvilliga än de ryska socialdemokraterna vars organisatoriska centralism inte kunde accepteras av finländarna. På basen av händelserna 1917 har hos oss skapats uppfattningen att bolsjeviker-
nas inställning till olika folks separatistiska strävanden var mera positiv än socialistrevolutionärernas. I början av seklet var, såsom Kujala framhåller, förhållandet det motsatta.

Kujala visar med sin avhandling – liksom han gjort i tidigare studier – att han inom sitt forskningsområde besitter unika insikter. Han har en suverän behärskning av både tidigare forskning och ett omfattande, heterogent källmaterial. Han är en i många avseenden särdeles väl rustad forskare.

Samtidigt vittnar avhandlingen enligt min mening om författarens svårigheter att leva sig in i läsarens situation, och nu tänker jag på en läsare som kanske inte är särskilt inläst på hans tema och som inte med samma entusiasm som Kujala själv haft möjlighet att borra allt djupare. Kujala har mycket att ge som historiker men han kräver mycket av sina läsare. Han borde kräva mindre och i stället ge mera av sig själv som skribent och förmedlare av sina unika insikter.

Sune Jungar

Minoritetsstrategi och gränskamp

Henrik Becker-Christensen, *Det tyske mindretal i Nordlesvig 1920–1932*, I–II, Institut for grænseregionsforskning. 612 s. Åbenrå 1990.

”Genforeningen” är en av de mest centrala händelserna i Danmarks moderna historia. Av alla de nya statsgränser som efter första världskriget konstruerades på basen av doktrinen om nationernas självbestämmanderätt är det tveksamt om någon annan gräns varit föremål för en mera omfattande forskning än den gräns som ”delar Sönderjylland”. Det senaste tillskottet är Henrik Becker-Christensens doktorsav-

handling (Odense), en omfattande studie i två volymer om den tyska minoriteten i Nordslesvig under perioden 1920–1932. Den här boken kan ses som den andra delen inom ramen för ett minoritetsprojekt som Institut for Grænseregionforskning i Åbenrå initierat. År 1989 utkom nämligen Johan Peter Noacks två volymer om den danska minoriteten i Tyskland, *Det danske mindretal i Sydslesvig 1920–1945*.

Det har förvisso skrivits en hel del om mellankrigsperiodens Nordslesvig (för konsekvensens skull använder jag författarens terminologi), men med ett tema som berör den tyska minoritetens organisation och dess minoritetspolitiska strategier, är Becker-Christensen för denna periods del först på plan. Vad den tyska minoriteten beträffar har forskningens tyngdpunkt av förståeliga skäl hittills legat på perioden 1933–1945. Ändå är just den av Becker-Christensen behandlade perioden mycket central i Nordslesvigs historia, inte minst för att Tyskland inte formellt erkände den nya gränsen förrän år 1955. Det s.k. "gränsrevisionskravet" blev ett förenande tema för den tyska minoriteten. Detta tema går som en röd tråd genom avhandlingen. Medan den första volymen behandlar den tyska minoritetens organisation ("Sammensætning og organisering") är den andra delen nästan fullständigt koncentrerad på utvecklingen kring gränsfrågan ("Grænsekampen").

*

Resultatet av den folkomröstning som delade Slesvig mellan två stater innebar att det danska territoriet förstörades med 10%, och att den danska befolkningssiffran steg med 5%. För många av de tyskar som nu plötsligt fann sig tillhöra en minoritet i ett nytt land hade yrkeskarriären utgjort det enda lockbetet att slå sig ner i Nordslesvig. Det var en generation som hade kommit till Nordslesvig någon gång efter 1864. Den första flyttningsvågen söderut bestod av tyska ämbetsmän, som varken ville eller kunde få anställning hos den danska administrationen. De tyskar som fortfarande bodde kvar år 1925 ansågs tillhöra den "fasta tyskheten". Den organiserade tyskhetens kärna bestod av personer som troget röstade på Slesvigsk parti, men lika lite som en finlandssvensk kan definieras som "en person som röstar på Svenska folkpartiet" är det möjligt att identifiera den nordslesvigiska tyskheten med enbart politiska kriterier. I Nordslesvig anses det märkliga begreppet "sinnelag" vara den viktigaste indikatorn för den nationella tillhörigheten. Beträffande tyskheten görs en distinktion mellan invandrade tyskar och s.k. hemmatyskar ("hjemmetysker"). Sinnelagskriteriet har relevans snarast för den sistnämnda kategorin. H.V. Clausen, som redan i slutet av 1800-talet idkade fältstudier i regionen i syfte att på basen av språknationella kriterier utarbeta en ny statsgräns, gjorde sig lustig över "hjemmetyskarna". Han menade att de gjorde ett misslyckat försök att vara någonting som

de egentligen inte är. På 1920-talet förändrades denna ironiska inställning till förvåning, eftersom "hemmetyskarna" fortsättningsvis ansåg sig vara tysksinnade, trots att de enligt danskarna borde vara lika danska som de själva. De talade danska eller plattyska, de hade danska namn, men de "kände sig" som tyskar.

Becker-Christensen hävdar att nyckeln till förståelsen om den nationella tillhörigheten i Slesvig är sinnelaget. Han konstaterar dock att detta sinnelag manifesteras på många olika sätt. Den mest lojala tyskheten hade en klart borgerlig profil och var fast förankrad i "Schleswiger Wählerverein" (som i val ställdes upp som "Slesvigsk parti"). Ur sinnessynvinkel är det även uppenbart att socialdemokraterna, som i internationalismens namn snabbt smälte samman med det danska socialdemokratiska partiet och röstade danskt, tillhörde tyskheten, liksom även de kyrkliga aktivister, som deltog i tyska gudstjänster men inte aktivt stödde den minoritetspolitiska verksamheten.

När det gällde organisationsstrukturen hade tyskarna ett exempel på nära håll: "Wir lehrnen von der dänischen Volkstumsarbeit von 1864—1920". Under senare hälften av 1800-talet hade tyskarna uppfattat danskarna som "en stat i staten", och det var den målsättningen den tyska minoriteten nu gjorde till sin: "att leva en tysk vardag i ett danskt samhälle". Eller som Becker-Christensen beskriver den tyska minoritetsstrategin under 1920-talet: att bevara tyskheten ända tills den dag en gränsrevision skulle kunna aktualiseras.

Valet av minoritetsledare föll på prästen Johannes Schmidt. Under den tyska tiden hade han hållit en försonlig linje gentemot de dansksinnade. Han hade, som många andra vid den tiden, inspirerats av republiken Österrikes nyblivne statsschef Karl Renners och övriga austromarxisters idéer om kulturautonomi. En sådan lösning kunde han ha tänkt sig, men en gränsförflyttning var enligt honom orättfärdig. Schmidt var under hela perioden tyskarnas enda representant i folketinget, men de sociala och politiska skillnaderna inom minoriteten var alldeles för stora för att alla helhjärtat skulle kunna stöda Schmidt's ledarskap. Speciellt i fråga om gränsrevisionen stötte han ofta på hårt motstånd. Det s.k. "Kongeåfolket" ansåg att tyskarna inte kunde kräva någonting annat än den gamla gränsen vid Kongeå, och så öppen varken kunde eller ville Schmidt vara.

*

Under de första åren kom gränsfrågan i skymundan för arbetet med att upprätta en fungerande organisation. Inom främst undervisning- och kultursektorn kom den danska statsmakten den nya minoriteten till mötes. I den nya liberala skollagsstiftningen gjordes t.ex. i princip upprättandet av kommunala tyska skolor möjligt. Redan från början insåg

tyskarna att en tysksinnad undervisning var en förutsättning för att tyskheten skulle upprätthållas till den dag en gränsrevision aktualiserades. Inom "Deutscher Schulverein für Nordschleswig" (grundad 1920) frukade man att kommunala skolor visserligen skulle vara tyskspråkiga, men inte tysksinnade. Inställningen ledde till att privatskolorna kom att utgöra ryggraden för det tyska skolväsendet.

För det kyrkliga livets del beslöt den danska statsmakten att tyska präster automatiskt skulle finnas endast i städerna. Det här beslutet upprörde den tyska landsbygdsbefolkningen. Det tyska missnöjet gav upphov till frikyrkan Nordschleswigsche Gemeinde der evangelisch-lutherischen Landeskirche Schleswig-Holsteins. Som namnet visar var banden till kyrkan söder om gränsen mycket starka. Den slesvigholsteinska kyrkan betraktade de facto den minoritetstyska frikyrkan som sin "utlandsförsamling" (på samma sätt som den danska kyrkan uppfattade den danska församlingen i Flensburg som sin "utlandsförsamling").

I det jordbruksdominerade Nordslesvig var jordägandet en väsentlig faktor för fastställandet av nationella styrkeförhållanden (en parallell till Svenskfinland är inte avlägsen). Med tilltagande oro bevitnade minoritetsledarna hur allt flera tysksinnade bönder sålde sina gårdar till dansksinnade och drog söderut. Tanken på att söka finansiell hjälp från Tyskland väcktes. Auswärtiges Amt var dock fullt upptaget med att förbättra relationerna till Köpenhamn, och ville inte öppet stöda den tyska jordkampen. Det flöt dock in så mycket kapital att tyskarna år 1926 kunde grunda Kreditanstalt G. Vogelgesang. Den tyska kreditanstalten togs emot mycket negativt i danska kretsar, den ansågs utgöra ett offensivt instrument i nationalitetskampen (det var väl det som var meningen!), och som en omedelbar dansk motreaktion grundades Sönderjysk Hypotekteslånefond.

Becker-Christensen påpekar att "folk i allmänhet vill syssla med idrott och nöjen, när seriösa personer uppmanar till bildning och religion". Det gällde således för de minoritetspolitiskt medvetna tyskarna att förhindra den tyska ungdomen att smälta samman med den danska i ungdoms- och idrottsföreningar o.dyl. Förutsättningarna var goda, eftersom det hade grundats en hel del tyska föreningar redan före 1920. Inom nöjessektorn underlättade den danska statsmakten de tyska kulturpolitiska strävandena genom att t.ex. inte belägga tyska evenemang med nöjesskatt.

*

Eftersom Tyskland aldrig erkände den nya gränsen fick gränsrevisionskravet ständigt näring. Från Berlins horisont var den nordslesvigiska frågan dock ett marginellt problem jämfört med t.ex. Saar och den tyska minoriteten i Polen. Tyskland hade haft en "officiell" nationalitetspoli-

tik ända sedan 1880-talet, när Verein für das Deutschtum im Auslande grundades. I början av 1920-talet togs även det s.k. "nya utlandet" med i verksamheten, som samtidigt övertogs av Auswärtiges Amt. Största delen av det ekonomiska understödet gick slesvigtyckarna förbi, dels för att de övriga tyska minoriteterna prioriterades och dels för att det för Tyskland var viktigt att så fort som möjligt förbättra relationerna till Danmark.

Wählerverein gick aldrig ut med någon preciserad linje i fråga om gränsrevisionen. Under 1920-talets första hälft talade man om att "självbestämmanderätten för hela det tyska folket måste uppfyllas". Kongeåfraktionen talade dock hellre om den "historiska rätten", och ville helt slopa talet om självbestämmanderätt. För att behålla sin ledarroll började Schmidt i sina tal framhålla linjen "Slesvig åt slesvigarna", d.v.s. tala mera för regionens bästa utan uttalat nationalistiskt innehåll. Schmidt behöll sin plats i folketinget, och inspirerad av framgångarna kom den regionalistiska strategin allt mera i förgrunden. Han ansåg att det bästa sättet att lösa Nordslesvigs ekonomiska problem var ekonomisk "Anschluss" med Tyskland. Den nya strategin fick även Kongeårörelsen att vådra morgonluft: man menade att konsekvensen skulle bli ett återuppriktande av Kongeågränsen – först ekonomiskt, sedan även politiskt och statsrättsligt.

Schmidt börjar även uppenbarligen själv förlora tron på att kravet på självbestämmanderätt mera skulle kunna leda fram till målet om gränsrevision. Han ansåg nu att en, som han sade, "etnisk majoritet", aldrig skulle kunna uppåddas genom en ny folkomröstning. Schmidt's idéer liknade allt mera de tankar som hans motståndare formulerade redan i början av 20-talet: i valrörelsen 1932 kom Wählerverein med ett förslag om att flytta tullgränsen till Kongeån, ett krav som bör ses mot bakgrunden av att väljarföreningen fått konkurrens av nationalsocialistiska sympatisörer. Den här kampen skulle Wählerverein slutligen förlora. För den yngre generationen tyskar representerade "gubbarna" i Wählerverein en svunnen tid, och många tysksinnade ungdomar anslöt sig hellre till DNSAP (Danmarks national Socialistiske Arbejder Parti). Becker-Christensen avslutar på ett logiskt sätt sin redogörelse vid en brytningstid, när en yngre generation väljer en ny väg som än så länge leder mot ett okänt mål. Becker-Christensen, som med historikerns rätt blickar förbi sin tidsavgränsning, kan inte motstå frestelsen att låta det sista kapitlet bära titeln "Före stormen".

*

Sammantaget har Becker-Christensen skrivit ett värdefullt översiktsarbete om den tyska minoritetens i Danmark första decennium. Frågan är dock om inte arbetet hade tjänat på en mera preciserad problem-

formulering, och framför allt en mera renodlad framställning, både teoretiskt och substansmässigt. Man får en känsla av att författaren suttit vid arbetsbordet med en diger materialhög, som till varje pris skulle in mellan pärmarna. Av den eller någon annan anledning både sväller och svävar avhandlingen ut lite för mycket. Just som översikt är den första volymen om organiseringssträvandena efter 1920 mycket värdefull, men man kan fråga sig om avhandlingens vetenskapliga ambition skulle ha förlorat på en nedskärning av dessa närmare 300 sidor. Avhandlingens röda tråd är trots allt det tyska gränsrevisionskravet. Här pekar Becker-Christensen på många intressanta frågeställningar, som gärna kunde ha utvecklats och fördjupats. Bitvis kopplar Becker-Christensen skickligt sitt resonemang till den samtida storpolitiken, i synnerhet Tysklands utrikespolitiska strävanden under 1920-talet, men bitvis blir framställningen allt för fixerad vid Johannes Schmidt.

Förhoppningsvis skapar de nya förhållandena öster om den forna järnridån förutsättningar för en intensifierad forskning angående relationerna på 1920-talet mellan "rikstyskarna" och tyskarna i det "nya utlandet". Becker-Christensen har i flera avseenden antytt det fruktbara i en dylik problemställning. De sista orden om Genforeningen och dess europeiska motsvarigheter är knappast skrivna på länge.

Tom Gullberg

Tyskarna i Finland 1918

Reino Arimo, *Saksalaisten sotilaallinen toiminta Suomessa 1918* [Tyskarnas militära verksamhet i Finland 1918], Studia Historica Septentrionalia 20. 210 s. Rovaniemi 1991.

Det finns numera en rätt omfattande litteratur om den tyska insatsen i Finland 1918. De politiska aspekterna belystes tidigt av Yrjö Nurmio och har senare tagits upp av Hannu Rautkallio i en något oformlig avhandling och av Manfred Menger i en monografi på tyska. Kungaäventyret har åter skildrats av Anders Huldén. Den militära insatsen har emellertid inte fått en systematisk behandling. Denna brist har nu rättats av generalmajor Reino Arimo i en bok som koncentrerar sig enbart på detta tema, d.v.s. de tyska militära förbandens och officerarnas insatser i Finland; boken tar sålunda inte upp jägarrörelsen eller de tyska officerare som inträdde som reguljära officerare i